

Land

3. De volken zullen, Heer, U loven,
O Heer! U loven altemaal,
Die d' aarde vruchtbaar maakt van boven,
Dat z' ons op haar gewas onthaal.
God is ons genegen;
Onze God geeft zegen,
Hij, die alles geeft,
Hij zal zijn geprezen;
Hem zal alles vrezen,
Wat op aarde leeft.

Dit is Zeeland

Jan Toorop
Gebed voor de maaltijd, 1907

Olieverf op karton. Collectie Zeeuws Museum, aangekocht met steun van Vereniging Rembrandt, het Leppink-Postuma Fonds, de Mondriaan Stichting, de Provincie Zeeland en particuliere donateurs. Foto Ivo Wennekkes.

Jan Toorop is een graag geziene gast op de hofstede De Brouwerij in Domburg. Verschillende leden van de familie Louwerse worden tijdens één van zijn vele bezoeken vastgelegd. Hij tekent en schildert hen in huis of buiten aan het werk in de boomgaard en op het land.

Toorop die zich net tot het katholicisme heeft bekeerd, is gefascineerd door de vrome inborst van de Zeeuwen. Deze wordt op dit schilderij verbeeld door de warme gloed die de familie tijdens het gebed omringt. Het schilderij wordt een luministisch schilderij genoemd; het is geschilderd met licht. In dit werk zijn boer Bram Louwerse en zijn twee jongste dochters, Johanna en Adriana Maria, in gebed verzonken.

Gebet voor de Maaltijd is vermoedelijk in 1909 gekocht door Ernst en Gertrud Flersheim uit Frankfurt am Main. Zij zijn bevriend met Jan Toorop en bezitten meer werk van hem. In 1937 vluchten de Joodse Flersheims voor de nazi's naar Amsterdam. Hun in Duitsland achtergelaten bezittingen, inclusief kunstcollectie, worden geconfisqueerd. Het echtpaar wordt tijdens de bezetting opgepakt en in 1944 in concentratiekamp Bergen-Belsen omgebracht.

Onbekend met deze voorgeschiedenis koopt het Zeeuws Museum het schilderij in 1981. Als dit in 1999 bekend wordt, treedt het Zeeuws Museum na advies van de restitutiecommissie in contact met de erfgenamen. Het museum koopt het werk van de erfgenamen opnieuw aan met steun van de Vereniging Rembrandt, het Fonds Leppink-Postuma, de Mondriaan Stichting, de Provincie Zeeland en particuliere schenkers.

Sarcofaag

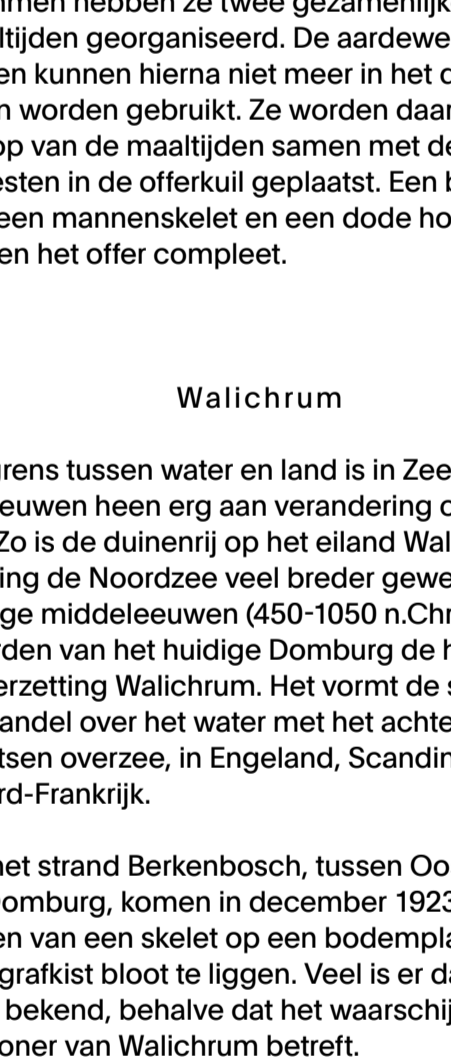
Lex de Meester. Badkuip als veedrinkplaat in de Pool, 1887. Collectie ZB / Beeldbank Zeeland.

Boeren zijn praktische mensen en benutten wat voorhanden is. Een afgedankte badkuip kan dan ook prima dienst doen als drinkbak voor het vee. Voor de badkuip gemeengoed is, worden hiervoor andere grote bakken of vaten gebruikt.

Meekrap

Uit de wortels van de meekrapplant wordt de rode kleurstof *alizarine* gewonnen. Deze wordt met name gebruikt voor het verven van textiel - wol, zijde en katoen - en van leer. Vanaf de 16e eeuw wordt in Zeeland meekrap, *Rubia tinctorum*, verbouwd. Schouwen-Duiveland en Tholen vormen het centrum van de teelt. De wortels worden gedroogd en vervolgens tot poeder gemalen. Het fijnste lichtgele poeder is het duurste, het grofste donkerrode poeder het goedkoopste. Met een meekraptoets worden monsters genomen en uitgesproeid op een zwartgelakt plankje om de kleur en kwaliteit te beoordelen.

Meekrap is een echt exportproduct. Zo is in de 17e eeuw het overgrote deel van de Zeeuwse meekrap bestemd voor de Britse textielindustrie. De rode jas van het Britse legeruniform wordt geverfd met meekrap. Het zijn dezezelfde *redcoats* die in 1809 korte tijd delen van Zeeland bezetten in een poging controle te krijgen over Antwerpen.

Met meekrap geverfde hemdrok met reetse [water met knopen] door C. Wendels, Zuid-Bevlende katholicke dracht, 1828-1849 (wol, linnen, katoen, zilver). Collectie Zeeuws Genootschap. Foto Ivo Wennekkes.

Oranje-blanje-bleu zijn de oorspronkelijke kleuren van de Nederlandse vlag. Het oranje uit de vlag bestaat uit een mengsel van meekrapood en gele verfstof van de plant wouwe. Het geel verbleekt onder invloed van zonlicht, waardoor de oranje-rode baan steeds moet worden bijgekleurd. Op een dag is besloten om dit bijkleuren achterwege te laten en wordt de Nederlandse vlag rood-wit-blauw.

In 1868 wordt een synthetisch, en goedkoper, alternatief voor de kleurstof gevonden. Dit luidt de einde in van de grootschalige meekrapteelt. De laatste decennia is er echter weer meer belangstelling voor de natuurlijke kleurstof en gebruiken sommige modeontwerpers meekrap weer als verfstof voor hun kledingstukken.

Jan de Prentenknipper

Oudelandse Polder (detail), Cadzand, 1844 (waterverf op papier). Particuliere collectie.

Op geheel eigen wijze geeft Jan Huijszoon (1799-1870), alias Jan de Prentenknipper, de wereld om hem heen weer. Hij trekt, soms samen met zijn gezin, van plaats naar plaats op zoek naar werk. Om het magere inkomen aan te vullen verkoopt hij zelfgemaakte bijbelprentjes. Zo nu en dan vindt hij onderdak bij een boer. In ruil voor de boerderij en het werk op het land. Jan zwerft o.a. over de eilanden Zuid-Beveland en Walcheren, door Zeeuws-Vlaanderen en Tholen.

Knippen is eigenlijk niet het juiste woord voor wat hij doet: Jan de Prentenknipper snijdt en beitelde de voorstellingen uit papier. Vervolgens plakt hij ze op een stevig stuk papier en beschijdt ze met waterverf en soms ook met handgeschreven teksten. Zijn knipsels geven een bijzondere kijk op de 19e-eeuwse Zeeuwse leefwereld.

Frank Bruggeman, Observing A Polder, 2011

Videoslith. Collectie Zeeuws Museum.

De Hertogin Hedwigepolder is een natuurgebied in de uiterste oosthoek van Zeeuws-Vlaanderen. Het land wordt in 1907 ingepolderd en maakt deel uit van het Verdrongen Land van Saepaald. In een verdrag met België wordt bepaald dat de polder weer onder water wordt gezet bij wijze van natuurcompensatie. Zo ontstaat er meer ruimte voor de Westerscheide. Het doorsterken van de dijken roept echter veel weerstand op onder de Zeeuwse bevolking en is al jaren inzet van politieke strijd.

Kunstenaar en ontwerper Frank Bruggeman (1966) haalt met *Observing A Polder* de levende natuur van het bedreigde gebied het museum binnen. Samen met filmmaker Roel van Tour legt hij de natuurlijke rijkdom vast voordat de meest omstreden polder van Nederland onder water verdwijnt.

100

800

1500

2000

Bron: paleogeografische kaarten samengesteld door Peter Vos & Sieb de Vries (Deltares).

Grijskerke

In 2003 wordt aan de rand van een akker in Grijskerke een unieke vondst gedaan. Bij graafwerkzaamheden komen stukken aardewerk uit de late ijzertijd (200-20 v.Chr.) aan de oppervlakte. Het blijkt te gaan om een kuil van ca. 6 m³ vooral gevuld met aardewerkschererven en -potten. In totaal moeten er tussen de 240 tot 340 potten in hebben gestaan. Dit is de grootste vondst van ijzertijd-aardewerk in het hele kustgebied van Noordwest-Europa.

Pot afkomstig uit een offerkuil op een Grijskerkse akker, ca. 185 v.Chr. (aardewerk). Collectie/foto Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

De potten variëren in vorm, afmeting en randafwerking. Ze zijn op verschillende manieren gedecoreerd: gladgepolijst, vingertopindrukken, krassen, inkervingen en kampatronen. Bijzonder zijn de verfspatten op een groot aantal potten die pas na het bakken zijn aangebracht en waarschijnlijk een rituele betekenis hebben.

Pot afkomstig uit een offerkuil op een Grijskerkse akker, ca. 185 v.Chr. (aardewerk). Collectie/foto Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

In de late ijzertijd zijn er nog geen dorpen op Walcheren; families wonen verspreid over het land in grote delen zelfvoorzienende boerderijen. De families hebben wel contact met elkaar, zoals ook uit deze vondst blijkt. De grote hoevelen potten en ook de gevonden hoewelresten, zoals runder- en schapenbotten, wijzen erop dat ze afkomstig zijn van zo'n 20 verschillende boerderijen. Dit zou betekenen dat wel 200 mensen bij het ontstaan van de kuil betrokken kunnen zijn geweest.

Maar waarvoor is de kuil dan gemaakt? Rond 185 v.Chr., ergens in het voorjaar, hebben deze mensen een ritueel uitgevoerd, mogelijk na een natuurramp, bijvoorbeeld een overstroming. Om de bovennatuurlijke krachten gunstig te stemmen hebben ze twee gezamenlijke rituele maaltijden georganiseerd. De aardewerken potten kunnen hierna niet meer in het dagelijks leven worden gebruikt. Ze worden daarom na afloop van de maaltijden samen met de voedselresten in de offerkuil geplaatst. Een bekken van een mannskraak en een dode hond maken het offer compleet.

Walichrum

De grens tussen water en land is in Zeeland door de eeuwen heen erg aan verandering onderhevig. Zo is de bodemrijp op het eiland Walcheren richting de Noordzee veel breder geweest. In de vroege middeleeuwen (450-1050 n.Chr.) ligt ten noorden van het huidige Domburg de handelsnederzetting Walichrum. Het vormt de schakel in de handel over het water met het achterland en plaatselijk over, in Engeland, Scandinavië en Noord-Frankrijk.

Op het strand Berkenbosch, tussen Oostkapelle en Domburg, komen in december 1923 de resten van een skelet op een bodemplank van een grafkist bloot te liggen. Veel is er dan niet over bekend, behalve dat het waarschijnlijk een bewoner van Walichrum betreft.

SCEZ-archeoloog Robert van Dierendonck en fysisch antropoloog Raphael Panhuysen van ANTHRO.NL (rechts) bespreken aspecten van de onderbenenbotten van het middeleeuwse skelet. Foto SCEZ.

De laatste jaren is er vanuit de wetenschap hernieuwde belangstelling voor Walichrum en ook voor deze vondst. Zo is in 2015 jaarlijksonderzoek uitgevoerd naar de grafkist. Deze blijkt afkomstig te zijn van een eikenboom die in het Duitse Rijnland heeft gestaan. De boom is tussen de jaren 681 en 703 gekapt. De plank is eerst onderdeel geweest van een boot. Dit verklaart meteen hoe de plank in Walichrum is terechtgekomen. Het mannelijke skelet is middels koolstofdatering gedateerd in de periode 666-778.

Bodemplank van een grafkist met menselijke resten van een man, 681-778 (eikenhout, mensenvoet). Collectie Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, Zeeuws Genootschap. Foto SCEZ.

De Middelburg

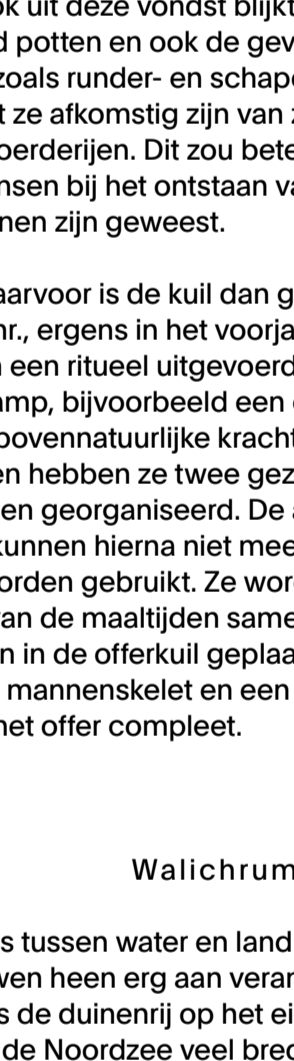
In 1961 vindt een archeologische opgraving plaats in de Abdij van Middelburg die als gevolg van beschietingen en brand tijdens de Tweede Wereldoorlog grotendeels is verdwenen.

De abdij is gelegen op een op natuurlijke wijze ontstane verhoging in het landschap. In een gebied dat door water is omringd, is dit een aantrekkelijke verblijfplaats. Aan het einde van de 9e eeuw wordt een ringwalburg gebouwd, het begin van Middelburg als nederzetting. De burg is aangelegd door een lokale heerser als versterking tegen bedreigingen van vijandelijke groepen. In 1123 vestigt de eerste groep monniken zich op deze plek en wordt een begin gemaakt met de bouw van de abdij. Deze wordt door de eeuwen heen uitgebreid tot de Norbertijner monniken in 1574 gedwongen worden de abdij te verlaten.

Schoenen, 9e/10e eeuw (leer). Collectie Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. Foto Andra van Riet.

Het is vermoedelijk een vrouw die in de 9e of 10e eeuw op deze schoenen heeft rondgelopen. Ze zijn gemaakt van koeienleer. Ieder huishouden heeft in die tijd wel één of meerdere runderen. Als een koe wordt geslacht, dan wordt vrijwel niets weggegooid.

Pelgrimshoorn gevonden in de Abdij van Middelburg, 1500-1550 (witbakkende klei). Collectie Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. Foto Ivo Wennekkes.

Deze pelgrimshoorn is gevonden in een beerput. Hij zal door een pelgrim zijn meegebracht van een bedevaartsocht. Vermoedelijk gaat de reis naar de omgeving van Aken, waar verschillende bedevaartsoorden zijn. Dit is ook één van de gebieden waar de witbakkende klei te vinden is, waarvan deze hoorn is gemaakt.

Het geslacht van de pelgrimshoorns verwijst naar het Bijbelboek Openbaringen dat het einde van de wereld aankondigt. Aan de hoorns worden ook bovennatuurlijke krachten toegeschreven. Thuisgekomen blaast de pelgrim op zijn hoorn om de dreiging van onweer of maansverduisteringen af te wenden. Aangezien deze hoorn in de abdij is gevonden, is het maar de vraag of deze ook op een dergelijke niet-christelijke manier is gebruikt.

中间的城堡

Van veel objecten in musea weten we weinig tot niets. Kennis vervaagt en verdwijnt in de loop van de jaren. Hierdoor ontstaat er ruimte voor nieuwe interpretaties. In zijn ruimtelijk werk en performances verbindt Maarten Vanden Eynde (Leuven, 1977) stukjes heden met elkaar vanuit het perspectief van een toekomstige archeoloog.

IKEA is op dit moment één van de grootste bedrijven ter wereld en verspreidt zijn producten wereldwijd op grote schaal. De SKACK, de SMULA en de ÖDMJUK zullen dan ook een substantieel deel uitmaken van de geologische laag die onze tijd zal representeren. Vanden Eynde verwijst naar de nog altijd uitdijende productieomvang van het Zweedse bedrijf, de impact die dit heeft op de huidige wereld en wat daarvoor zal resteren. Het werk gaat bovendien over het probleem van restauratie op het originele object is overgebleven. Met speciale restauratiepasta vormt Vanden Eynde uit de scherpen van een IKEA beker een vaas die doet denken aan een arfoor uit de klassieke oudheid.

Maarten Vanden Eynde. IKEA Vase, 2010 (aardewerk, reparatiemas). Collectie Zeeuws Museum, aangekocht met steun van de BankGiro Loterij. Foto Jan Torfs.